

БОГЕМИЗМЫ В СТАРОБЕЛОРУССКОМ ЛИТЕРАТУРНОМ ПАМЯТНИКЕ «КНИГА О ТОУДАЛЕ-РЫЦАРЕ»

А. В. АЛЕКСЕЕВИЧ¹⁾

¹⁾Центр исследований белорусской культуры, языка и литературы НАН Беларуси,
ул. Сурганова, 1, корп. 2, 220072, г. Минск, Беларусь

Исследование чешского языкового влияния на старобелорусскую письменность ведется в двух основных направлениях: изучение богемизмов в контексте чешско-польско-старобелорусских языковых взаимоотношений XIV–XVIII вв. и анализ старобелорусских письменных памятников, являющихся переводами старочешских редакций. Первое направление учитывает роль польского языка как посредника в процессе усвоения богемизмов старобелорусской письменностью, соответственно, путь проникновения чешских заимствований в старобелорусский язык был непрямым. Второе направление ориентировано на изучение богемизмов, непосредственно заимствованных из старочешских источников. Известно, что некоторые старобелорусские памятники, среди которых библейские переводы Ф. Скорины, «Сказание о Сивилле-пророчице», «Песня песней» из рукописи 588 Синодального собрания, «Книга о Тоудале-рыцаре», «Книга Товита», восходят к чешским редакциям. Богемизмы, обнаруженные в названных памятниках, являются прямыми заимствованиями чешского происхождения. Рассматривается один из таких старобелорусских памятников – «Книга о Тоудале-рыцаре». Внимание направлено главным образом на подробный этимологический анализ богемизмов, сохранившихся в тексте (*враждельник, горкость, мръха, wskварокъ, повлаць, прелишь, штирь*). Отмечаются также другие славянские заимствования: полонизмы и церковнославянизмы (старославянизмы). Полученные результаты углубляют проблематику межславянского языкового взаимодействия, в частности чешского языкового влияния на старобелорусскую письменность.

Ключевые слова: старобелорусский язык; старочешский язык; инославянские заимствования; богемизм; полонизм; церковнославянизм (старославянизм).

БАГЕМІЗМЫ Ў СТАРАБЕЛАРУСКІМ ЛІТАРАТУРНЫМ ПМНІКУ «АПОВЕСЦЬ ПРА ТАЎДАЛА-РЫЦАРА»

Г. В. АЛЕКСЯЕВІЧ^{1*}

^{1*)}Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры НАН Беларусі,
вул. Сурганава, 1, корп. 2, 220072, г. Мінск, Беларусь

Даследаванне чэшскага моўнага ўплыву на старабеларускую пісьменнасць мае два асноўныя кірункі: вывучэнне багемізмаў у кантэксце чэшска-польска-старабеларускіх моўных узаемаадносін перыяду XIV–XVIII стст. і аналіз старабеларускіх пісьмовых помнікаў, якія з’яўляюцца перакладамі старачэшскіх рэдакцый. Першы кірунак даследавання ўлічвае ролю польскай мовы як пасрэдніка ў працэсе засваення багемізмаў старабеларускай пісьменнасцю, адпаведна, шлях пранікнення чэшскіх запазычанняў у старабеларускую мову быў непрамым.

Образец цитирования:

Алексеевич ГВ. Богемизмы ў старабеларускім літаратурным помніку «Аповесць пра Таўдала-рыцара». *Часопіс Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта. Філалогія*. 2021;3:77–84.

For citation:

Aleksiyevich HV. Bohemisms in Old Belarusian «Book of Taudal the knight». *Journal of the Belarusian State University. Philology*. 2021;3:77–84. Belarusian.

Автор:

Анна Викторовна Алексеевич – кандидат филологических наук; младший научный сотрудник сектора этнолингвистики и фольклора отделения славистики и теории языка Института языкознания имени Якуба Коласа.

Author:

Hanna V. Aleksiyevich, PhD (philology); junior researcher at the sector of ethnolinguistics and folklore, department of Slavic studies and language theory, Yakub Kolas Institute of Linguistics.

hanaaleks@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-2950-9890>

Другі кірунак арыентаваны на вывучэнне багемізмаў, якія былі непасрэдна запазычаны са старачэшскіх крыніц. Вядома, што некаторыя старабеларускія помнікі, сярод якіх біблейскія пераклады Ф. Скарыны, «Сказанне пра Сівілу-прарочыцу», «Песня песняў» з рукапісу 588 Сінадальнага зборніка, «Аповесць пра Таўдала-рыцара», «Кніга Тавіта», узяходзяць да чэшскіх рэдакцый. Багемізмы, выяўленыя ў названых помніках, з'яўляюцца прамымі запазычаннямі чэшскага паходжання. Разглядаецца адзін з такіх старабеларускіх помнікаў – «Аповесць пра Таўдала-рыцара». Увага скіравана галоўным чынам на падрабязны этымалагічны аналіз багемізмаў, якія захаваліся ў тэксце (*враждельникъ, горкость, мръха, wskварокъ, повлаць, прелишь, итирь*). Адзначаюцца таксама іншыя славянскія запазычанні – паланізмы і царкоўнаславянскія (стараславянскія). Атрыманыя вынікі паглыбляюць праблематыку міжславянскага моўнага ўзаемадзеяння, у прыватнасці чэшскага моўнага ўплыву на старабеларускую пісьменнасць.

Ключавыя словы: старабеларуская мова; старачэшская мова; іншаславянскія запазычанні; багемізм; паланізм; царкоўнаславянскізм (стараславянскізм).

BOHEMISMS IN OLD BELARUSIAN «BOOK OF TAUDAL THE KNIGHT»

H. V. ALEKSIAYEVICH^a

^aThe Centre for the Belarusian Culture, Language and Literature Researches,
National Academy of Sciences of Belarus, 1 Surhanava Street, 2 building, Minsk 220072, Belarus

The study of Czech language influence on Old Belarusian is conducted in two main directions: the study of Bohemisms in the context of Czech-Polish-Belarusian language relations in the 14th–18th centuries and the analysis of Old Belarusian written monuments, which are translations of Old Czech editions. The first direction of research takes into account the role of the Polish language as an intermediary in the process of assimilation of Bohemisms by Old Belarusian, respectively the way of penetration of Czech borrowings into the Old Belarusian language was indirect. The second direction is focused on the study of Bohemisms borrowed directly from Old Czech sources. It is known that some Old Belarusian monuments such as Biblical translations by F. Skaryna, «Tale of Sivilla the prophetess», «Song of songs» from the manuscript 588 of Synod collection, «Book of Taudal the knight», «Book of Tovit» go back to the Czech editions. The Bohemisms found in the named monuments are direct borrowings of Czech origin. This article deals with one of such Old Belarusian monuments which is «Book of Taudal the knight». Mainly attention is paid to a detailed etymological analysis of the Bohemisms preserved in the text (*враждельникъ, горкость, мръха, wskварокъ, повлаць, прелишь, итирь*). Other Slavic loanwords, Polonisms and Church Slavic (Old Slavic) are also noted. The obtained results deepen the problems of inter-Slavic language interaction, in particular the Czech language influence on the Old Belarusian written language.

Keywords: Old Belarusian; Old Czech; foreign Slavic loanwords; Bohemism; Polonism; Church Slavic (Old Slavic).

Уводзіны

Перакладны помнік старабеларускай літаратуры «Аповесць пра Таўдала-рыцара» быў знойдзены ў рукапісным зборніку XVI ст., арыгінальная назва твора – «Книга в Таоудале рыцери». У 1833 г. К. Свідзінскі перадаў зборнік у бібліятэку Красінскіх (Варшава, Польшча), дзе помнік знаходзіўся да 1944 г. Падчас Другой сусветнай вайны зборнік быў знішчаны агнём, адпаведна, арыгінальны тэкст твора не захаваўся.

Дзякуючы польскаму даследчыку А. Брукнеру некалькі буйных урыўкаў з гэтага літаратурнага помніка былі апублікаваны ў яго артыкуле [1]. З арыгінальным тэкстам твора азнаёміўся таксама Я. Ф. Карскі, які ў сваёй працы надрукаваў толькі першыя дзевяць радкоў з яго [2, с. 218–219]. Такім чынам, вывучэнне помніка старабеларускай літаратуры «Аповесць пра Таўдала-рыцара» магчыма на аснове ўрыўкаў, апублікаваных у свой час А. Брукнерам і Я. Ф. Карскім.

Чэшскае паходжанне помніка неаднаразова адзначалася даследчыкамі, сярод якіх А. Брукнер [1], Я. Ф. Карскі [3, с. 80–82], А. В. Флароўскі [4, с. 29–31], З. Кіпель [5, с. 178–179; 6], А. А. Турылаў [7, с. 60], Ю. Верхаланцава [8, р. 52–69, 110–117]. Падобныя высновы грунтаваліся на ўскосных даных, паколькі чэшскі пратограф да гэтага часу не адшуканы.

Першакрыніцай папулярнага сюжэту ў еўрапейскай сярэднявечнай літаратуры з'яўляецца лацінамоўная аповесць «Прывіды Тундала», якая была створана ў XII ст. у Ірландыі. Вядомы пераклады твора на многія заходнееўрапейскія мовы: нямецкую, англійскую, галандскую, шведскую, ісландскую, пра-

вансальскую, французскую, італьянскую, іспанскую, каталонскую, партугальскую [1, S. 200; 6, с. 140]. У славянскім свеце аповесць перакладалася на чэшскую, харвацкую, старабеларускую і царкоўнаславянскую мовы [8, р. 54]. А. Брукнер, які азнаёміўся з найбольш поўным тэкстам старабеларускага перакладу, прыйшоў да высновы, што помнік узыходзіць да лацінскага твора В. дэ Бавэ «Visio Tundali». Лінгвістычны асаблівасці старабеларускай аповесці, аднак, сведчаць пра пасрэдніцтва невядомай чэшскай рэдакцыі [1, S. 209–210]. Нягледзячы на тое што чэшскі пераклад так і не знайшлі, аповесць была вядома ў чэшскіх землях: у Празскіх аналах захаваўся запіс *Tungdalus visionem vidit*, датаваны 1149 г.; адна з нямецкіх рэдакцый змяшчалася ў рукапісе чэшскага паходжання XV ст. [8, р. 57]. Неабходна таксама выключыць польскае пасрэдніцтва, паколькі першая падобная аповесць на польскай мове – «Przeraźliwe echo trąby ostatecznej» К. Балеславіуша – была надрукавана толькі ў 1670 г. [8, р. 59]. Дадатковым доказам таго, што старабеларуская «Аповесць пра Таўдала-рыцара» ўзыходзіць да чэшскага праатографа, з’яўляюцца змешчаныя разам з ёй у рукапісе «Сказанне пра Сівілу-прарочыцу» і «Кніга Тавіта», якія дакладна былі перакладзены з чэшскай мовы [8, р. 71–89].

Першыя грунтоўныя вынікі пасля даследавання твора «Аповесць пра Таўдала-рыцара» былі атрыманы А. Брукнерам. Даследчык вызначыў паходжанне старабеларускага помніка, апісаў рукапіс, акрэсліў яго месца сярод іншых заходнееўрапейскіх перакладаў, правёў тэксталагічны аналіз, супаставіўшы старабеларускі тэкст з лацінамоўным твораў В. дэ Бавэ «Visio Tundali». Што тычыцца мовы, А. Брукнер лічыў яе «бела- або літоўска-рускай, мовай Скарыны і яго сучаснікаў»¹ [1, S. 208]. Асобна даследчык вылучыў паланізмы (*мовіль, речь, посполоу, найгорше, довнималь*) і багемізмы (*вдиньцовъ, повлаць, жини, играемъ, нистцомъ, гоудцомъ, потвора, зуфати, шахта* і інш.) [1, S. 208–210]. Я. Ф. Карскі зрабіў кароткі агляд твора «Аповесць пра Таўдала-рыцара», спасылаючыся на высновы А. Брукнера, і адзначыў уплыў чэшскай, польскай і царкоўнаславянскай моў [3, с. 80–82]. Пэўныя дапаўненні па тэме змясціў у сваёй працы А. В. Флароўскі. На яго думку, да чэшскай моўнай стыхіі можна аднесці таксама старабел. *прелишь* (чэш. *přiliš*), старабел. *безъ оуразоу* (чэш. *bez úrazu*), старабел. *похвили* (чэш. *po chvíli*), старабел. *горкость* ‘гарачы’ (чэш. *horký, horkost*), старабел. *страхъ и грозоу* (чэш. *strach a hrůzu*) [4, с. 29–31]. З. Кіпель цікавіў галоўным чынам літаратуразнаўчы аспект узнікнення помніка [5, с. 178–179; 6]. Ю. Верхаланцава даволі падрабязна даследавала «Аповесць пра Таўдала-рыцара»: адна глава яе кнігі была прысвечана гісторыі стварэння, паходжанню помніка, параўнанню яго з харвацкім і царкоўнаславянскім перакладамі [8, р. 52–69], другая глава – вывучэнню моўных асаблівасцей старабеларускага тэксту; даследчыца асобна вылучыла заходнеславянскія фанетычныя, марфалагічныя, сінтаксічныя і лексічныя кампаненты [8, р. 110–117]. Нягледзячы на тое што чэшскія запазычаныя неаднаразова прыцягвалі ўвагу даследчыкаў, іх вывучэнне нельга прызнаць поўным найперш таму, што не ўлічваліся даныя этымалагічных і гістарычных слоўнікаў.

Матэрыялы і метады даследавання

Лінгвістычны аналіз літаратурнага помніка «Аповесць пра Таўдала-рыцара» на сённяшні дзень застаецца адзіным надзейным спосабам абгрунтаваць яго чэшскае паходжанне. У выпадку, калі будзе адшуканы чэшскі помнік, з’явіцца магчымасць правесці таксама тэксталагічны аналіз. Даследуючы старабеларускі тэкст, А. Брукнер, А. В. Флароўскі і Ю. Верхаланцава асобна разглядалі словы, якія маглі быць чэшскімі запазычаннямі [1, S. 209–210; 4, с. 30–31; 8, р. 110–117]. Паколькі ў творы фіксуюцца царкоўнаславянскія (стараславянскія) і паланізмы, даказаць, што запазычанне належыць менавіта да багемізмаў, бывае няпроста. Напрыклад, выказвалася меркаванне, што выраз *играемъ а нистцом а гоудцомъ* (Д. скл., мн. л.) узыходзіць да чэш. *přístci, hudci, herci* [1, S. 210; 4, с. 30]. Падрабязнае вывучэнне гэтых слоў паказала наступнае: *нистцомъ* адпавядаюць старажытнапол. *piszczec* (XV ст.) (SlStp, t. 6, s. 144), старацэш. *přščec* (XIV ст.) (StČsl, seš. 16, s. 194; Malý stč., s. 302); *гоудцомъ* – старарус. *гудецъ* (XI ст.) (СлРЯ 11–17, вып. 4, с. 154), старабел. *гудецъ* (1516–1519 гг.) (ГСБМ, вып. 7, с. 191–192), стараўкр. *гудецъ* (1641 г.) (СлСУМ, вып. 7, с. 114), старацэш. *hudec* (XIV ст.) (Malý stč., s. 75; ESSČ; Gebauer, d. 1, s. 515); *играемъ* – старарус. *игрець* (IX ст.) (СлРЯ 11–17, вып. 6, с. 83), старабел. *игрець* (канец XV ст.) (ГСБМ, вып. 14, с. 9), *играць, игряць* (1516–1519 гг.) (ГСБМ, вып. 14, с. 8), стараўкр. *игрець* (XV ст.) (СлСУМ 14–15, т. 1, с. 422), *граць, грать, кграць, играць* (1566 г.) (СлСУМ 16–17, вып. 7, с. 79–80), старажытнапол. *igracz* (XV ст.) (SlStp, t. 3, s. 12), *igrzec* (XV ст.) (SlStp, t. 3, s. 13), старацэш. *jhráč, hráč* (XV ст.) (Malý stč., s. 88; ESSČ; Gebauer, d. 1, s. 644). Такім чынам, старабел. *гоудцомъ* і *играемъ* былі вядомы яшчэ з агульнаўсходнеславянскага перыяду. Не выключана, што пад чэшскім ці польскім уплывам першапачатковае *-e-* было

¹Тут і далей пераклад наш. – Г. А.

заменена на **-а-**, параўнаем старарус., старабел., стараўкр. *игрець* і старажытнапол. *igracz*, старачэш. *žhráč*, *hráč*. Што тычыцца старабел. **нистцомъ**, немагчыма адназначна сцвярджаць, што гэта багемізм, паколькі слова было зафіксавана ў польскай пісьменнасці.

Даследаванне чэшскіх запазычанняў у творы «Аповесць пра Таўдала-рыцара» павінна ажыццяўляцца з улікам усходнеславянскага, польскага і царкоўнаславянскага (стараславянскага) лексічнага матэрыялу. Сярод царкоўнаславянізмаў (стараславянізмаў), якія сустракаюцца ў помніку, можна вылучыць наступныя: **єдинъ, єдиного, єдиное** [1, S. 202, 203] – стараслав. *юдинъ* (ELSJS); **нощи** [1, S. 202] – стараслав. *нощъ* (ELSJS); **горлицого, горлицем** [1, S. 203] – стараслав. *горлицы* (ELSJS); **ветрь** [1, S. 203] – стараслав. *вътръ* (ELSJS); **падащих** [1, S. 204] – стараслав. *падаща* (ELSJS); **сирѣчь** [1, S. 204] – стараслав. *сирѣчь* (ELSJS). Асобнай увагі патрабуюць формы з рэфлексамі **-ra-**, **-la-** і **-rě-**, **-lě-** у групе зычных, якія ўласцівы як стараславянскай (царкоўнаславянскай), так і чэшскай мовам: **(з) влах** [1, S. 203; 2, с. 219] – стараслав. *влахъ* (ELSJS), старачэш. *Vlachy* (ESSČ); **смад, смадныи** [1, S. 203] – стараслав. *смадъ* [18], старачэш. *smrad* (ESSČ), *smradny* (Malý stč., s. 460); **страны** [1, S. 203] – стараслав. *страна* (ELSJS), старачэш. *strana* (Malý stč., s. 481); **драгаго** [1, S. 204] – стараслав. *драгъ* (ELSJS), старачэш. *drahý* (Malý stč., s. 54; ESSČ; Gebauer, d. 1, s. 324); **срѣбра** [1, S. 204] – стараслав. *срѣбро* (ELSJS), старачэш. *stříebro* (ESSČ); **злата** [1, S. 204] – стараслав. *злато* [18], старачэш. *zlato* (ESSČ); **крал, краль, кралем** [1, S. 204] – стараслав. *краль* (ELSJS), старачэш. *král* (ESSČ; Gebauer, d. 2, s. 126); **краву** [1, S. 207] – стараслав. *кравиш* (ELSJS), старачэш. *kráva* (Malý stč., s. 107; ESSČ; Gebauer, d. 2, s. 136). У тэксце аналізуемага твора былі выяўлены таксама паланізмы: **мовиль** [1, S. 202] – старажытнапол. *mówić*, *mótwić* (SłStp, t. 4, s. 349–359); **процовати** [1, S. 207, 209] – старажытнапол. *procować* (SłStp, t. 7, s. 21); **речах** [1, S. 202] – старажытнапол. *rzecz* (SłStp, t. 8, s. 83–94). На карысць польскага паходжання лексемы **процовати** сведчыць наяўнасць рэфлекса **-ro-**; слова **речах** належыць да семантычных паланізмаў.

Вялікую групу запазычанняў складаюць словы заходнеславянскага паходжання, якія маюць адпаведнікі ў чэшскай і польскай мовах: **рыцари** [1, S. 202] – старачэш. *rytieř*, *rycieř*, *řitieř* (Malý stč., s. 432), старажытнапол. *rycerz* (SłStp, t. 8, s. 56–58); **(в) рутерьство** [1, S. 202] – старачэш. *rytieřstvie*, *rytieřstvo* (Malý stč., s. 432), старажытнапол. *rycerstwo*, *rycerzstwo* (SłStp, t. 8, s. 56); **валькоу** [1, S. 202; 2, с. 219] – старачэш. *válka* (Malý stč., s. 556), старажытнапол. *walka* (SłStp, t. 10, s. 37–38); **валечного** [1, S. 202; 2, с. 219] – старачэш. *válečný* (Malý stč., s. 556), старажытнапол. *waleczny* (SłStp, t. 10, s. 37); **панеж, панежемь** [1, S. 202] – старачэш. *papež* (StČsl, seš. 15, s. 63), старажытнапол. *papież* (SłStp, t. 6, s. 36); **єдна, єдно** [1, S. 203, 204] – старачэш. *jeden*, *jedna*, *jedno* (Malý stč., s. 85; ESSČ; Gebauer, d. 1, s. 610–611), старажытнапол. *jeden* (*jaden*), *jedna*, *jedno* (SłStp, t. 3, s. 137–146); **вели, вел’ми** [1, S. 202, 203] – старачэш. *velmě*, *velmi* (Malý stč., s. 562; ESSČ), старажытнапол. *wielmi* (SłStp, t. 10, s. 175–176); **такеж** [1, S. 202] – старачэш. *takež*, *takéž* (Malý stč., s. 507; ESSČ), старажытнапол. *takież* (SłStp, t. 9, s. 96–99); **посполоу** [1, S. 203] – старачэш. *pospolu* (Malý stč., s. 344; ESSČ), старажытнапол. *pospołu* (SłStp, t. 6, s. 443–444); **жадное, жадьномоу** [1, S. 203] – старачэш. *žádný* (Malý stč., s. 684), старажытнапол. (*žaden*), *žadni*, *žadny*, *žadni*, *žadny* (SłStp, t. 11, s. 538–541); **катовъ** [1, S. 203] – старачэш. *kat* (ESSČ; Gebauer, d. 2, s. 23), старажытнапол. *kat* (SłStp, t. 3, s. 249–250); **заса** [1, S. 203] – старачэш. *zasě* (Malý stč., s. 637), старажытнапол. *zasię*, *zajsie*, *zajsie*, *zasie* (SłStp, t. 11, s. 184–187); **(въ) панви** [1, S. 203] – старачэш. *pánev*, *pánva*, *pánvě* (StČsl, seš. 15, s. 45–46), старажытнапол. *panew* (SłStp, t. 6, s. 22–23); **(но) хвили** [1, S. 203] – старачэш. *chvíle* (Malý stč., s. 81; ESSČ; Gebauer, d. 1, s. 571–572), старажытнапол. *chwila*, *fila* (SłStp, t. 1, s. 271–272); **(безъ) шкоды** [1, S. 204] – старачэш. *škoda* (Malý stč., s. 502), старажытнапол. *szkoda* (SłStp, t. 8, s. 561–563); **(до) предпекъле** [1, S. 209] – старачэш. *předpeklé* (Malý stč., s. 379), старажытнапол. *przedpiekle*, *przedpiekło* (SłStp, t. 7, s. 123); **зүфати** [1, S. 209] – старачэш. *zúfatí* (Malý stč., s. 679), старажытнапол. *zufać* (SłStp, t. 11, s. 490); **пане** [1, S. 209] – старачэш. *pán*, *hpán* (StČsl, seš. 15, s. 39–40), старажытнапол. *pan* (SłStp, t. 6, s. 21); **калүховъ** [1, S. 204] – старачэш. *kalich*, *kelich* (ESSČ; Gebauer, d. 2, s. 12), старажытнапол. *kielich* (SłStp, t. 3, s. 275); **күөликовъ** [1, S. 204] – старачэш. *koflík* (ESSČ; Gebauer, d. 2, s. 78), старажытнапол. *kuflik*, *koflik* (SłStp, t. 3, s. 460).

Акрамя лексічных асобна можна вылучыць некалькі семантычных запазычанняў з чэшскай і польскай моў. У дадзеным выпадку новыя значэнні ў спрадвечна беларускіх слоў з’явіліся пад заходнеславянскім уплывам: старабел. **(с) мѣста** ‘горад’ [1, S. 202] – старачэш. *město* (ESSČ; Gebauer, d. 2, s. 342), старажытнапол. *miasto*, *miesto* (SłStp, t. 4, s. 196–199); старабел. **пышныхъ** ‘ганарлівы’ [1, S. 204] – старачэш. *pyšný* (Malý stč., s. 413), старажытнапол. *pyzny* (SłStp, t. 7, s. 412); **господы** ‘заезджы двор, карчма’ [1, S. 209] – старачэш. *hospoda* (Malý stč., s. 71; ESSČ; Gebauer, d. 1, s. 469–470), старажытнапол. *gospoda* (SłStp, t. 2, s. 465–466); **потвора** ‘пачвара’ [1, S. 210] – старачэш. *potvora* (StČsl, seš. 20, s. 918–919; Malý stč., s. 352), старажытнапол. *potwora* (SłStp XVI, t. 28, s. 512–513).

Вынікі і іх абмеркаванне

Нягледзячы на ўсю неадназначнаць і складанасці, якія ўзнікаюць падчас вывучэння іншаславянскіх запазычанняў у творы «Аповесць пра Таўдала-рыцара», былі выяўлены і дэталёва прааналізаваны багемізмы, засвоеныя непасрэдна з чэшскай крыніцы.

Прелишь [1, S. 202, 203]. У выданні «Гістарычны слоўнік беларускай мовы» зафіксаваны старабел. *презлишь* ‘празмерна, занадта’ (ГСБМ, вып. 28, с. 43), старабел. *презлишний* (ГСБМ, вып. 28, с. 43), *преизлишний, преизлишний* ‘празмерны’ (ГСБМ, вып. 28, с. 53). Відавочна, што словы былі запазычаны ад старажытнапол. *przezlisz, przezliszny* (SlStp, t. 7, s. 220).

У польскай Бібліі каралевы Сафіі захавалася форма *przelisz*, якая лічыцца багемізмам (SlStp, t. 7, s. 144). Я. Сяткоўскі, спасылаючыся на высновы А. Брукнера, З. Клемянсевича, В. Цырана, у цэлым падзяляе іх меркаванне аб чэшскім паходжанні старажытнапол. слоў *przelisz, przylisz* (з чэш. пераходзіць *ie > i*), *przezlisz, brzezlisz, bezlisz* (пад уплывам прыназоўнікаў *przez, bez*). Галоўным чынам даследчык звяртае ўвагу на фіксацыю слоў у пісьмовых помніках XV–XVI стст., якія ўтрымліваюць значную колькасць іншых багемізмаў, паколькі ствараліся пад непасрэдным чэшскім уплывам (Basaj – Siatkowski, s. 278–279). А. Банькоўскі таксама лічыць гэтыя старажытнапол. лексемы багемізмамі (Bańkowski, t. 2, s. 859).

Старачэш. *přieliš* ‘занадта, залішне, празмерна’ (Malý stč., s. 394; ESSČ) датуецца XIV ст. і ўзыходзіць да праслав. **per* і **lichъ* (Rejzek 2015, s. 566), **per-lich-ъ* (*per >* чэш. *přě-, pře*) (Machek 1957, s. 401; Machek 1968, s. 493), *pře-* і *lichý* (Holub – Korečný, d. 2, s. 301; Holub – Lye, s. 402). Відавочна, старабел. *прелишь*, якое сустракаецца чатыры разы ў творы «Аповесць пра Таўдала-рыцара», было непасрэдна запазычана з чэшскай крыніцы, што адзначалі А. В. Флароўскі і Ю. Верхаланцава [4; с. 30–31; 8, р. 115]. З улікам выскоў польскіх даследчыкаў, старабел. *презлишь* таксама мэтазгодна разглядаць як багемізм, засвоены пры пасрэдніцтве польскай мовы.

Ўскварокъ [1, S. 203]. Зафіксаваныя у выданні «Гістарычны слоўнік беларускай мовы» старабел. *скварка* ‘скварка’ (ГСБМ, вып. 31, с. 313), *сквара* ‘спякота, гарачыня’ (ГСБМ, вып. 31, с. 312) з’яўляюцца дэвербатывамі (ЭСБМ, т. 12, с. 128) (параўнаем са старабел. дзеясловам *скварытися* (ГСБМ, вып. 31, с. 313)). Словы маюць адпаведнікі ў розных славянскіх мовах, напрыклад старачэш. *skvarek, škvarek* (ESSČ), старачэш. *oskvarek, oškvarek* (StČsl, seš. 12, s. 634), старачэш. *skvára, škvára* (ESSČ); старажытнапол. *skwarczek, (skwierczek) skwirczek, skwara* (SlStp, t. 8, s. 267); стараўкр. *скварь* (Тимченко, т. 2, с. 323), старарус. *сквара, скварь* (СлРЯ 11–17, вып. 24, с. 183). Этымалагі прытрымліваюцца меркавання аб агульнаславянскім паходжанні гэтых слоў (Rejzek 2015, s. 693; Machek 1957, s. 504–505; Machek 1968, s. 615; Holub – Korečný, d. 2, s. 371–372; ЭСБМ, т. 12, с. 128; Brückner 1927, s. 498; Фасмер, т. 3, с. 636; ЕСУМ, т. 5, с. 268; Boryś, s. 556).

Форма *ўскварокъ*, відавочна, запазычана ад старачэш. *oskvarek, oškvarek* ‘скварка, спечаны кавалак як вынік растаплення або спякання чагосьці, асабліва пасля смажэння тлушчавага мяса’ (StČsl, seš. 12, s. 634). На чэшскае паходжанне старабел. *ўскварокъ* звяртаў увагу А. Брукнер [1, S. 210]. Польскі ўплыў уяўляецца малаверагодным, паколькі старабеларускі адпаведнік фармальна не падобны да старажытнапол. *skwarczek (skwierczek), skwirczek* (SlStp, t. 8, s. 267).

Враждедльникъ [1, S. 203]. У гістарычных слоўніках усходнеславянскіх моў слова не рэгіструецца. Адпаведнікі знаходзім у старапольскай і старачэшскай мовах: старажытнапол. *wrażedlnik* ‘забойца’ (SlStp, t. 10, s. 317), старачэш. *vražedlník* ‘забойца’ (Malý stč., s. 576). Адметна, што старажытнапол. *wrażedlnik* з’яўляецца багемізмам. Сярод фармальных асаблівасцей даследчыкі адзначаюць захаванне рэфлекса *-ra-* і групы зычных *-dln-*, неўласцівых польскай мове (SlStp, t. 10, s. 317; Basaj – Siatkowski, s. 446–447; Brückner 1927, s. 632; Reczek, s. 84–85).

Старачэш. *vražedlník* этымалагічна звязана з *vrah* ‘вораг, забойца’ (Malý stč., s. 575) і паходзіць ад праслав. **vorgъ* (Rejzek 2015, s. 788; Machek 1957, s. 573; Machek 1968, s. 698; Holub – Korečný, d. 2, s. 422; Holub – Lye, s. 511). На чэшскае паходжанне старабел. *враждедльникъ* у разглядаемым творы ўказвалі А. В. Флароўскі і Ю. Верхаланцава [4; с. 30; 8, р. 115]. Між тым, нельга пагадзіцца з А. Брукнерам, які ўжывае ў помніку слова *вражебниковъ* (Р. скл., мн. л.) [1, S. 203] суадносіў з чэш. *vražebník, vražedlník* і лічыў яго багемізмам [1, S. 210]. Відавочна, слова мае ўсходнеславянскае паходжанне (параўнаем са старарус. *вражьбьникъ* (Срезневский, т. 1, с. 311), *вражебникъ* (СлРЯ 11–17, вып. 3, с. 96)).

Повлаць [1, S. 204]. Старачэш. *pavlač, povlač* у пісьмовых помніках фіксуецца з канца XIV ст. з наступнымі значэннямі: 1. Каштоўная тканіна для апранання; 2. Падлога, ніжні ўзровень памяшкання, пакрыты дрэвам або каменем; 3. бібл. Прыўзнятая (часта някрытая) пляцоўка збудавання, пакрытая дошкамі, асабліва прыбудова-тэраса або роўная страхы; 4. Частка будынка, якая выступае са сцяны на

вышыні, асабліва пакрытая дрэвам, галерэя, балкон і пад.’ (StČsl, seš. 15, s. 103–104). Этымалагічна лексема звязана з дзеясловам (*pod*)*vlěci* (першапачаткова **podvlač* (Machek 1957, s. 358; Machek 1968, s. 438–439; Holub – Korečný, d. 2, s. 267, 290; Holub – Lye, s. 363)) і ўзыходзіць да праслав. **povelkti* (Rejzek 2015, s. 502). Пол. *rawlacz* ‘разнавіднасць галерэі, балкона’ было запазычана з чэшскай мовы напрыканцы XIX ст. (Basaj – Siatkowski, s. 219; Bańkowski, t. 2, s. 518; Rejzek 2015, s. 502; Machek 1957, s. 358; Machek 1968, s. 438–439; Holub – Lye, s. 363; Brückner 1927, s. 400).

У творы «Аповесць пра Таўдала-рыцара» старабел. *повлаць* ужыта ў значэнні ‘каштоўная тканіна’: ...*повлаць та вса ѿ злата и ѿ драгаго каменія блше* [1, S. 204], што адпавядае першаму значэнню старачэш. *pavlač, povlač*. Параўнаем са стараслав. *павлака* ‘каштоўная тканіна, пакроў’ (ELSJS); старарус. *паволока* ‘1. Дарагая шаўковая тканіна (XII–XIII стст.); 2. Пакроў, пакрывала (XI–XII стст.); 3. Вопратка (XVI ст., перапісана з крыніцы XI ст.)’ (СлРЯ 11–17, вып. 14, с. 114); старабел. *паволока* ‘шыкарная прывазная тканіна; верхняе адзенне з такой тканіны’ (пач. XVI ст.) (ГСБМ, вып. 22, с. 379); старажытнапол. *rawłoka* ‘тонкая каштоўная тканіна, таксама адзенне або фіранкі з гэтай тканіны’ (XV ст.) (SlStp, t. 6, s. 58–59). Відаць, што стараслав. слова *павлака* захавала рэфлекс *-la-*, старабел. і старарус. *паволока* – поўнагалоссе, старажытнапол. *rawłoka* – рэфлекс *-lo-*. Наяўнасць рэфлекса *-la-* у старабел. *повлаць* абумоўлена ўплывам не царкоўнаславянскай (стараславянскай) мовы, а чэшскай. А. Брукнер і А. В. Флароўскі ўжо выказвалі меркаванне аб чэшскім паходжанні слова [1, S. 210; 4, с. 30], даныя гістарычных і этымалагічных слоўнікаў пацвярджаюць іх высновы.

(3) *мрѣхи* [1, S. 203], *мрѣха* [1, S. 210]. Старачэш. *mrcha* ‘1. Мёртвае цела (жывёлы або чалавека), труп, падла (жывёлы); 2. Мёртвыя целы, трупы (людзей), падлы (жывёл); 3. Маса (мёртвага цела), астанкі, рэшткі (мяса); 4. (пра жывёлу) Пачвара; 5. (пра асобу, асабліва грэшніка) Падла, нячысцік’ датуецца XIV ст. (ESSČ; Gebauer, d. 2, s. 407). Слова з’яўляецца экспрэсіўным утварэннем ад *mr-tvola, *mr-tina, mr-tvina*, дзе ў другой частцы адбылася замена на *-cha* (Rejzek 2015, s. 434; Machek 1957, s. 309; Machek 1968, s. 379; Holub – Korečný, d. 1, s. 232; Holub – Lye, s. 323), і ўзыходзіць да праслав. асновы **mьr-* (Rejzek 2015, s. 434).

Усе выпадкі ранняга ўжывання старажытнапол. *marcha* ‘мёртвае цела, труп чалавека або жывёлы’ зафіксаваны ў Бібліі каралевы Сафіі з XV ст. (SlStp, t. 4, s. 160–161). Гэта дало падставу А. Банькоўскаму разглядаць старапольскі адпаведнік як семантычны багемізм (Bańkowski, t. 1, s. 141).

У творы «Аповесць пра Таўдала-рыцара» старабел. *мрѣха* па значэнні блізкае старачэш. *mrcha*: *ѿтоудж выхожахоу дивове и аeko з мрѣхи и вельми смраднии смрад...* [1, S. 203]. Дадзеная лексема ў гістарычных слоўніках усходнеславянскіх моў не фіксуецца. А. Брукнер і А. В. Флароўскі адзначалі чэшскае паходжанне слова [1, S. 210; 4, с. 30], што пацвярджаецца праведзеным вышэй аналізам.

Широв [1, S. 209], *штурь* [1, S. 210]. Старачэш. *ščír, ščír* ‘скарпіён’ (Malý stč., s. 498) датуецца XIV ст. (Rejzek 2015, s. 704). Слова паходзіць з праслав. **ščurь* (Rejzek 2015, s. 704; Machek 1968, s. 626–627), магчыма, на яго мела ўплыў праслав. **aščerь* (Machek 1968, s. 626–627; Holub – Lye, s. 473). Ё. Голуб і Ф. Копечны вызначаюць этымалогію слова як цымяную (Holub – Korečný, d. 2, s. 376).

Ва ўсходнеславянскіх мовах былі зафіксаваны наступныя семантычна блізкія адпаведнікі: старабел. *шурь* ‘пацук’, *шурокъ* (XV ст.) (ГСБМ, вып. 37, с. 252), стараўкр. *шурь* ‘пацук’ (XVII ст.) (Тимченко, т. 2, с. 508), *шур* ‘пацук’ (ЕСУМ, т. 6, с. 516), рус. *шур* ‘пацук’ (Фасмер, т. 4, с. 511). Параўнаем таксама са старажытнапол. *szczurek* ‘разнавіднасць грызуноў’ (каля 1500 г.) (SlStp, t. 4, s. 160–161), *szczur* ‘пацук’ (XVII ст.) (Boryś, s. 599; Warsz., t. 6, s. 593).

А. Брукнер і А. В. Флароўскі разглядалі ўжытае ў старабеларускім помніку слова *штурь* як багемізм [1, S. 210; 4, с. 30]. Старачэш. *ščír* з’яўляецца найбольш верагоднай крыніцай запазычання старабеларускага слова.

Горкостию [1, S. 203]. Старабел. *горкостъ, горькостъ* (ГСБМ, вып. 7, с. 77–78) узыходзіць да праслав. **gorьkostь*, якое з’яўляецца вытворным з суф. *-ostь* ад прыметніка **gorькъ* (SP, t. 8, s. 128–129; ЭССЯ, вып. 7, с. 55). Паводле выдання «Гістарычны слоўнік беларускай мовы» старабел. *горкостъ, горькостъ* ужывалася ў двух значэннях: ‘горкі смак, горкасць’ і ‘гора, жал’ (ГСБМ, вып. 7, с. 77–78). З падобнай семантыкай фіксуецца стараўкр. *горкостъ, горькостъ, грькостъ, гурькостъ* ‘1. (непрыемны смак, супрацьлеглы салодкаму) Горкасць; 2. перан. Прыкрасці, гора; цяжар; 3. перан. Пачуццё непрыхільнасці, злосці, гневу’ (СлСУМ 16–17, вып. 7, с. 28–29). У старарускай мове адпаведнае вытворнае слова не было зарэгістравана, але значэнні старарус. *горький* ‘1. Горкі; 2. Які прыносіць гора, няшчасце; 3. Горасны, сумны; 4. Цяжкі, пакутлівы; 5. Няшчасны, варты шкадавання’ (СлРЯ 11–17, вып. 4, с. 98)) у цэлым з’яўляюцца сведчаннем семантычнай блізкасці слоў ва ўсіх усходнеславянскіх мовах.

Зыходзячы з кантэксту твора «Аповесць пра Таўдала-рыцара», старабел. *горкостию* (Т. скл.) ужыта ў новым значэнні – ‘гарачыня’ [1, S. 203]. Неабходна выключыць семантычны ўплыў царкоўнаславян-

скай (стараславянскай) і старапольскай моў: стараслав. *горькъ* '1. Горкі; 2. Жорсткі' (18); старажытнапол. *gorzkoć* '1. Горыч, горкі смак; 2. Гора, боль, пакуты', *gorzkość, gorkość, gorskość* '1. Горыч (як фізічная ўласцівасць); 2. Нешта горкае, пяхучага смаку; 3. Пакуты, прыкрасць, боль' (SlStp, t. 2, s. 465). Калі звярнуць увагу на старачэшскую мову, высветліцца, што старачэш. *horkost, hořkost* з'яўляецца амонімам і мае два асноўныя значэнні: 'гарачыня, жар, спёка' і 'горыч, горкі смак' (ESSČ; Gebauer, d. 1, s. 165). Старачэш. *horký* і *hořký* этымалагічна тоесныя і ўзыходзяць да праслав. **gorькъ*, звязанага з праслав. дзеясловам *gorěti* (Rejzek 2015, s. 693; Machek 1957, s. 139; Machek 1968, s. 177; Holub – Korešný, d. 1, s. 128; Holub – Lye, s. 195–196). І. Рэйзак лічыць, што значэнне 'гарачы' развілася і замацавалася толькі ў чэшскай мове, яно сустракаецца таксама ў некаторых іншых дыялектах, але з'яўляецца няўстойлівым (Rejzek 2015, s. 693). Семантычную залежнасць старабел. *горкостію* ад старачэш. *horkost, hořkost* адзначаў А. В. Флароўскі [4, с. 31]. Такім чынам, у тэксце старабеларускага помніка *горкостію* з'яўляецца семантычным багемізмам.

Высновы

Даследаванне чэшскіх запазычанняў у старабеларускім літаратурным помніку «Аповесць пра Таўдала-рыцара» мае істотнае значэнне не толькі для вырашэння прыватных задач па вывучэнню асаблівасцей мовы і абставін узнікнення помніка. У больш шырокім кантэксце дадзенай работа прадстаўляе новы матэрыял, які ілюструе спецыфіку чэшскага моўнага ўплыву на старабеларускую пісьменнасць.

З XIV па XVIII ст. багемізмы пранікалі ў старабеларускую мову прамым і непразым шляхамі. Часцей засваенне чэшскіх слоў адбывалася пры польскім пасрэдніцтве. На працягу некалькіх стагоддзяў польская мова і яе пісьменнасць знаходзіліся пад прамым чэшскім уплывам, што адбілася перадусім на лексічным складзе польскай мовы. Багемізмы, якія замацаваліся ў польскай мове, пазней запазычваліся старабеларускай мовай, паколькі апошняя працягла час знаходзілася пад істотным польскім уздзеяннем.

Прамыя чэшскія запазычання сустракаюцца ў старабеларускіх помніках, якія ўзыходзяць да стара-чэшскіх крыніц, сярод іх «Сказанне пра Сівілу-прарочыцу», «Песня песняў» з рукапісу 588 Сінадальнага зборніка, «Аповесць пра Таўдала-рыцара», «Кніга Тавіта». Адною з рэдакцый стара-чэшскай Бібліі карыстаўся Ф. Скарына падчас перакладу яе на старабеларускую мову.

Праведзены ў артыкуле гісторыка-этымалагічны аналіз дазволіў абгрунтаваць чэшскае паходжанне некаторых запазычанняў, а менавіта слоў *враждельникъ, мрѣха, wskварокъ, повлаць, прелишь, штирь* (лексічныя багемізмы), *горкость* (семантычны багемізм). З пункту гледжання метадычнасці атрыманыя вынікі будуць карыснымі для вывучэння прамых чэшскіх запазычанняў у іншых старабеларускіх перакладных помніках літаратуры.

Скарачэнні

ГСБМ – Гістарычны слоўнік беларускай мовы / А. І. Жураўскі, А. М. Булыка (рэд.). Мінск : Навука і тэхніка, 1982–2017. 37 вып. ; ЕСУМ – Етымалагічны слоўнік украінскай мовы / О. С. Мельничук (ред.). Київ : Наук. думка, 1982–2012. 6 т. ; Boryś – Boryś W. Słownik etymologiczny języka polskiego. Kraków : Wydaw. Lit., 2005. 861 s. ; СлРЯ 11–17 – Словарь русского языка XI–XVII вв. / Р. И. Аванесов (ред.). М. : Наука, 1975–2019. 31 вып. ; СлСУМ 14–15 – Словник староукраїнської мови XIV–XV ст. / Л. Л. Гумецька (ред.). Київ : Наук. думка, 1977–1978. 2 т. ; СлСУМ 16–17 – Словник староукраїнської мови XVI – першої половини XVII ст. / Д. Г. Гринчишин (ред.). Львів : Ін-т українознавства НАН України, 1994–2017. 17 вып. ; Срезневский – Срезневский И. И. Материалы для словаря древнерусского языка по письменным памятникам. СПб. : Тип. Имп. Акад. наук, 1893–1912. 3 т. ; Тимченко – Тимченко Є. Матеріалы до словника писемної та книжної української мови XV–XVIII ст. Київ : Преса України, 2002–2003. 2 т. ; Фасмер – Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. М. : Прогресс, 1964–1973. 4 т. ; ЭСБМ – Этымалагічны слоўнік беларускай мовы / Г. А. Цыхун (рэд.). Мінск : Беларус. навука, 1978–2017. 14 т. ; ЭССЯ – Этимологический словарь славянских языков: праславянский лексический фонд / О. Н. Трубачев (ред.). М. : Наука, 1974–2011. 41 вып. ; Bańkowski – Bańkowski A. Słownik etymologiczny języka polskiego. Warszawa : Wydaw. Nauk. PWN, 2000. 2 т. ; Basaj – Siatkowski – Basaj M., Siatkowski J. Bohemizmy w języku polskim : słownik. Warszawa : Wydaw. Polonistyki Univ. Warszawskiego, 2006. 501 s. ; Brückner 1927 – Brückner A. Słownik etymologiczny języka polskiego. Kraków : Nakł. i Własność Krakowskiej Spółki Wydawniczej, 1927. 808 s. ; ELSJS – Elektronický slovník jazyka staroslověnského [Electronic resource]. URL: <http://gorazd.org/gulliver/> (date of access: 01.09.2021) ; ESSČ – Vokabulár webový [Electronic resource]. URL: <http://vokabular.ujc.cas.cz> (date of access: 01.09.2021) ; Gebauer – Gebauer J. Slovník staročeský. Praha : Academia, 1970. 2 d. ; Holub – Kopečný – Holub J., Kopečný F. Etymologický slovník jazyka českého. Praha : Státní Nakl. Učebnic, 1952. 575 s. ; Holub – Lye – Holub J., Lye S. Stručný etymologický slovník jazyka českého se zvláštním zřetelem k slovům kulturním a cizím. Praha : Státní Ped. Nakl., 1967. 527 s. ; Machek 1957 – Machek V. Etymologický slovník jazyka českého a slovenského. Praha : Českosl. Akad. Věd, 1957. 627 s. ; Machek 1968 – Machek V. Etymologický slovník jazyka českého. Praha : Českosl. Akad. Věd, 1968. 868 s. ; Malý stč. – Bělič J., Kamiš A., Kučera K. Malý staročeský slovník. Praha : Státní ped. nakl., 1979. 708 s. ; Reczek – Reczek J. Bohemizmy leksykalne w języku polskim do końca XV wieku. Wrocław : Wydaw. PAN, 1968. 160 s. ; Rejzek 2015 – Rejzek J. Český etymologický slovník. Voznice : Leda, 2015. 824 s. ; Slp XVI – Słownik polszczyzny XVI wieku / S. Bąk (ed.). Wrocław : Wydaw. PAN, 1966–2012. 36 t. ;

SlStp – Słownik staropolski / S. Urbańczyk (red.). Wrocław : Ossolineum ; Warszawa : Wydaw. PAN, 1953–2002. 11 t. ; **SP** – Słownik prasłowiański. Wrocław : Ossolineum, 1974–2001. 8 t. ; **StČsl** – Staročeský slovník / B. Havránek, V. Křístek, J. Petr, I. Němec (eds). Praha : Academia, 1968–2008. 26 seš. ; **Warsz.** – Słownik języka polskiego / J. Karłowicz, A. Kryński, W. Niedźwiedzki (red.). Warszawa : Nakł. prenumeratów, 1900–1927. 8 t.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Brückner A. Die Visio Tundali in Böhmischer und Russischer Übersetzung. *Archiv für Slavische Philologie*. 1891;13:199–212.
2. Карский ЕФ. *Труды по белорусскому и другим славянским языкам*. Москва: Издательство Академии наук СССР; 1962. 712 с.
3. Карский ЕФ. *Белорусы. Том 3. Очерки словесности белорусского племени. Часть 2. Старая западно-русская письменность*. Петроград: 12-я государственная типография; 1921. 246 с.
4. Флоровский АВ. *Чехи и восточные славяне. Очерки по истории чешско-русских отношений (X–XVIII вв.)*. Том 2. Praha: Slovansky ustav; 1947. 548 с.
5. Кіпель З. Беларуская перакладная літаратура XV–XVI стст. як мост паміж Усходам і Захадам. У: Конан УМ, рэдактар. *Беларусь паміж Усходам і Захадам: праблемы міжнацыянальнага, міжрэлігійнага і міжкультурнага ўзаемадзеяння, дыялогу і сінтэзу: матэрыялы II Міжнароднага кангрэса беларусістаў; май 1995 г.; Мінск, Беларусь. Частка 2*. Мінск: Нацыянальны навукова-асветніцкі цэнтр імя Ф. Скарыны; 1997. с. 175–181.
6. Кіпель З. Лёс беларускай «Аповесці аб Тундалі» ў святле беларуска-заходнеславянскіх узаемадачненняў. У: Конан У, рэдактар. *Скарыназнаўства, кнігазнаўства, літаратуразнаўства*. Мінск: Беларускі кнігазбор; 2001. с. 140–143.
7. Турилов АА. Переводы с латинского и западнославянских языков, выполненные украинско-белорусскими книжниками в XV – начале XVI вв. В: Щапов ЯН, Фалькович СМ, Щавелева НИ, редакторы. *Культурные связи России и Польши, XI–XX вв.: материалы конференции Комиссии историков России и Польши; 1996 г.; Москва, Россия*. Москва: УРСС; 1998. с. 58–68.
8. Verkholtantsev J. *Ruthenica Bohemica: ruthenian translations from Czech in the Grand Duchy of Lithuanian and Poland*. Wien: Lit Verlag; 2008. 215 p.

References

1. Brückner A. Die Visio Tundali in Böhmischer und Russischer Übersetzung. *Archiv für Slavische Philologie*. 1891;13:199–212.
2. Karskii YF. *Trudy po beloruskomu i drugim slavyanskim yazykam* [Works on Belarusian and other Slavic languages]. Moscow: Izdatel'stvo Akademii nauk SSSR; 1962. 712 p. Russian.
3. Karskii YF. *Belorusy. Tom 3. Oчерki slovesnosti beloruskago plemeni. Chast' 2. Staraya zapadno-russkaya pis'mennost'* [Belarusians. Volume 3. Sketches of the Belarusian tribe's vocabulary. Part 2. Old West Russian scripts]. Petrograd: 12-ya gosudarstvennaya tipografiya; 1921. 246 p. Russian.
4. Florovskii GV. *Chekhi i vostochnye slavyane. Oчерki po istorii cheshsko-russkikh otnoshenii (X–XVIII vv.)*. Tom 2 [Bohemia and the East Slavs. Essays on the history of Czech-Russian relations (10th–18th centuries). Volume 2]. Praha: Slovansky ustav; 1947. 548 p. Russian.
5. Kipel' Z. [Belarusian translated literature of the 15th–16th centuries as a bridge between East and West]. In: Konan UM, editor. *Belarus' pamizh Ushodam i Zahadam: prablemy mizhnacyjanal'naga, mizhrjeligijnaga i mizhkul'turnaga wzaemadzejanija, dyjalogu i sintjezu: matjeryjaly II Mizhnarodnaga kangrjesa belarusistaw; maj 1995 g.; Minsk, Belarus'. Chastka 2* [Belarus between East and West: the problems international, interreligious and intercultural interaction, dialogue and synthesis: materials 2nd International congress of belarusists; 1995 May; Minsk, Belarus. Part 2]. Minsk: Nacyjanal'ny navukova-asvetnicki cjenter imja F. Skaryny; 1997. p. 175–181. Belarusian.
6. Kipel' Z. [The fate of the Belarusian «Book of Taudal the knight» in the light of Belarusian-Western Slavonic relations]. In: Konan U, editor. *Skarynaznawstva, knigaznawstva, litaraturaznawstva* [Skarynology, book and literary studies]. Minsk: Belaruski knigazbor; 2001. p. 140–143. Belarusian.
7. Turilov AA. [Translations from Latin and West Slavic by Ukrainian-Belarusian scribes in the 15th and early 16th centuries]. In: Shchapov YaN, Fal'kovich SM, Shchhaveleva NI, editors. *Kul'turnye svyazi Rossii i Pol'shi, XI–XX vv.: materialy konferentsii Komissii istorikov Rossii i Pol'shi; 1996 g.; Moskva, Rossiya* [Cultural ties between Russia and Poland, 11th – 20- centuries: the materials of the conference of the Commission of Historians of Russia and Poland; 1996; Moscow, Russia]. Moscow: URSS; 1998. p. 58–68. Russian.
8. Verkholtantsev J. *Ruthenica Bohemica: ruthenian translations from Czech in the Grand Duchy of Lithuanian and Poland*. Wien: Lit Verlag; 2008. 215 p.

Артыкул напісаны ў рэдкалегію 18.10.2021.
Recieved by the editorial board 18.10.2021.